

НОДИМ НАМАНГОНИЙ ҲАЁТИ

*Намангант вилоят тарихи ва маданияти давлат музейи
Санъат бўлими мудири: Д.Тўхтабоева*

XIX асрнинг иккинчи ярми XX асрнинг бошларида яшаб ижод этган тараққийпарвар ижодкорлардан бири Нодим Намангонийнинг ҳаёти ва ижодига ўрганиш ўз давриёқ эътибор берила бошланган. Чунончи, «Баёзи Нодим», «Тухфатул-обидин» ва «Анисул ошиқин», «Баёзи Муҳалло» каби бир қанча баёзларда шоир ижодидан намуналарни учратамиз. 1940-45 йилларга келиб ўзбек адабиётшунослигида шоир ҳаёти ва ижодига бўлган эътибор орта бошлади. Шўро даврида Нодимнинг шеърӣй мероси дастлаб О.Шарафиддинов томонидан 1945 йилда тузилган «Ўзбек адабиёти тарихи хрестоматияси» орқали кенг ўқувчилар оммасига етказилди. Кейинроқ Т.Н.Қори Ниёзийнинг «Совет Ўзбекистони маданияти тарихидан очерклар» (1955) асари, Ғ.Каримовнинг 1958 йилда Муқимий «Танланган асарлар»нинг нашрига ёзган шарҳи, 1960-63 йилларда Ғ.Каримов ва А.Турсуновларнинг Нодим Намангоний ҳаёти ва ижодининг турли жиҳатларига бағишланган бир неча мақолалари эълон қилинди. Ўтган асрнинг 60- йиллари ўрталаридан бошлаб эса Нодим ҳаёти ва ижоди мактаб ва олий ўқув юртлари дарслик, қўлланмаларига киритилди. Жумладан, 1968 йилда нашр қилинган «Ўзбек адабиёти»нинг 5-том, 2-китобида Нодим Намангоний ҳаёти ва ижодига алоҳида фасл ажратилган. 1980 йили босилиб чиққан беш томлик «Ўзбек адабиёти тарихи» дарслик китобининг 5-томида ҳам «Сулаймон Улуғхўжа ўғли Нодим» деб аталувчи махсус қисм мавжуд. Аммо шоир ижодини оммалаштириш ва нашр эттириш шўролар даврида анчайин кечикиб – 1964 йили амалга оширилди.

Сулаймон Улуғхўжа ўғли Нодим 1844 (ҳижрий 1260) Наманган шаҳрининг Жомеъ (ҳозирги Байналминал) маҳалласида ўқимишли оилада дунёга келди. У ибтидоий таҳсилни Саидкулбек мадрасасида олди. Унинг ёшлик йиллари талотўпли кунларга тўғри келди. Ўрта Осиё Россияга қўшиб олиниши, мустамлака шароитида оддий халқнинг эзилган ҳаёти ёш Нодимнинг онгига таъсир қилди, чунки бу вақтда у ҳаётдаги воқеаларни ақл билан идрок қила оладиган ёшда эди.

Нодимнинг ҳаёти ва ижодий фаолиятида Қўқон адабий муҳитининг катта аҳамияти бор, чунки у ердаги адабий ҳаёт қалби қайноқ шоирни Муқимий, Фурқат, Завқийлар билан боғлади. Айниқса, Нодимнинг Муқимийга бўлган муҳаббати айрича эди. Айни пайтда Муқимий ҳам Нодимга қаттиқ меҳр қўйган эди. Муқимий қачон Наманганга борса, албатта Нодимларнинг хонадонида меҳмон бўлар, бу ердаги адабий кечаларда иштирок этар эди (бу ҳақда Муқимий жияни Рўзимухаммадга йўллаган мактубларида ҳам ёзган). Муқимий ва Нодим ўртасидаги дўстликни далилловчи муҳим ҳужжатлар уларнинг бир-бирларига ёзган

мактубларидир. Шоирнинг ўзаро яқинлигини мактубларнинг мазмуни ва руҳидан ҳам сезиш мумкин. Муқимийнинг Нодимга йўллаган мактублари ҳозир Қўқондаги музейда сақланмоқди. 1888 йилда Муқимий Нодимга Тошкентдан каттагина шеърӣ мактуб – «Жавоби руқъаи Нодим Намангонӣ»ни йўллайди. Муқимий мактубларидан бирида дўстини «маъданис сидқу вас-сафо» (тўғрилиқ ва софликнинг қони), «маҳзанул-лутфу вал-вафо» (яхшилиқ ва вафонинг ҳазинаси) дея баҳолайди.

Муқимийнинг «Кўсамен», «Доғмен» ғазалига Нодим боғлаган мухаммаси, Нодимнинг «Де» радифли ғазалига Муқимий тахмиси ва биргаликда «Сотиболди» радифли мушоара – буларнинг бариси ғоявий яқинлиқ ва ижодий ҳамоҳанглиқдан далолатдир.

Нодим ўз ҳаёти давомида фикран бойиш ва маънан юксалиш мақсадида бир қанча шаҳарларга саёҳат қилди. Хусусан, 1899 йил Бухоро, Самарқанд, Тошкент шаҳарларида сафарда бўлди. У ерларнинг ижтимоӣ - маданий ҳаётини, рўй бераётган ўзгаришларини кузатди ва саёҳат таассуротларини «Баёни саёҳати Нодим», «Дар сафари ҳазрати Шоҳимардон Нодим гуфта», «Баёни дар сафари Тошканд», «Баёни воқеоти сафари Бухоро ва Самарқанд», «Мухаммаси Нодим ба аҳволи замон» каби шеърӣ асарларда тасвирлайди.

1890 йилда Чимкентнинг Авлиёота шаҳрига сафар қилган. Шоир лирикасида алоҳида ўрин тутган “Мактуби муҳаббат услуб” номли шеърӣ саломномаси ҳам айнан шу сафар чоғида ёзилган. 1902-1903 йилларда у Туркия, Миср, Арабистонга саёҳат қилди. Нодим араб, форс тилларини мукаммал билган. Бу эса сафарларда мамлакат ҳаётини ўрганишда қўл келди.

Нодим Намангонӣ 1910 йил 26 июнда Наманганда вафот этди.

Нодим бадиӣ меросининг катта қисмини унинг ишқӣй шеърлари ташкил қилади. Муҳаббат мавзуи талқини унинг ижодида кенг ва чуқур ҳаётӣй ифодасини топади. Унинг ғазалларида ошиқнинг севги туйғуларига, ҳижрон кечинмаларига, маъшуқа тавсифига катта ўрин берилган. Шоир сатрларида маҳбуба муҳибнинг ҳамдами, яқин сирдоши ва дўсти бўлиб намоён бўлади:

Сен эдинг жонима ҳамдам, ҳама асрорима маҳрам,
Билурдинг рози пинҳоним, соғиндим мен, соғиндингму?
Менинг сен жонажонимсен, рафиқи меҳрибонимсен,
Суманбар пок домоним сен, соғиндим мен соғиндингму?

«Мактуби муҳаббат услуб» асарида эса Ислом динига мувофиқ аёлларга буюк ҳурмат билан қаралганлигини кузатамиз. Шоир рафиқасига нисбатан “уйим зийнати”, “дилим қуввати”, “кўзим нури”, “рўзғоримда ёнган чироқ” деб мурожаат

килиши унинг муслмончилик ойинига садоқатини кўрсатувчи далилдир. Мана, шеърдаги меҳр билан йўғрилган самимий сатрлар:

Эй боғи умримда битган ниҳол,
Кўзим чашмаси бирла топган камол.
Дилим қувватию уйим зийнати,
Кўзим нури, ёлғиз бошим давлати...
Муҳаббат жаҳонида бир тоза боғ,
Манинг рўзгоримда ёнган чироқ...

Шоир Нодим ҳаётда рўй бераётган ҳар бир воқеликка безътибор бўлмади, аксинча, даврининг илғор халқпарвар шоири сифатида халқ ҳаётини, рўй бераётган янгиликларни синчковлик билан кузатди ва уларни реал лавҳаларда тасвир этди. Шунингдек, янги транспорт воситаси – поездни, «тезу хушрафтор» паравозни ва «қасри музайян» вагонларни завқ билан таърифлаган шоир Тошкентдаги гимназиялар кўриб, «Неча минг таълим аҳлидин кириб ҳар хонада, илмлари дарсу сабоқ, илму адаб такрордур», дея мамнун бўлади.

«Эҳтиёж» радибли ғазалида шахсий эҳтиёжи ижтимоий эҳтиёж билан боғлиқ ҳолда талқин этилади:

Муҳтожликдан энди бориб кимга дод этай,
Этти ёруғ жаҳонни менга тор эҳтиёж,

«Хит қилди» ғазалида оддий халқ ҳаётини реал лавҳаларда тасвирлайди:

Ўтун ҳўл шамъ тийра, уй совуқ, тўн йўқ, табаҳ кўрпам,
Пулим кам, эҳтиёжим кўп, булар ночор хит қилди.

«Дар мазаммати замона» асарида мутакаббир, хасис бой образини фош этади:
Қорни тўқ, бадбушур, қабон сурат,
Мутакаббир, қўланса, серсавлат...
Кўзи оч, баччағар, ўзи пулдор,
Паст фитрат, ҳабис, кўп мурдор.

Адабиётлар:

1. Аваз Ўтар ўғли. «Девон». Т, 1976 йил.
2. Ю.Юсупов «Аваз». Т, 1954 йил.
3. Ю.Юсупов «Хоразм шоирлари». Т, 1967 йил.